

Władysław Szulakiewicz

ORCID: 0000-0001-8614-2955

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

„Dobry nauczyciel”. Szkic o koncepcji badań pedeutologicznych Jadwigi Zaleskiej (1900–1993)

“A Good Teacher”: Outline of the Concept of
Pedeutological Research by Jadwiga Zaleska
(1900–1993)

ABSTRACT

The article is part of the research area of historical pedeutology. The purpose of the presented text is to reconstruct the pedeutological concept entitled *A good teacher in light of the statements made by school youth* written by Jadwiga Zaleska. The project was initiated at Kazimierz Sośnicki's pedagogical seminar. The main subject of the research is the question of what makes a good teacher, the search for his characteristics and conditions for pedagogical activity. The main method of research was the historical and pedagogical analysis of archival and printed sources of the aforementioned subject of research. The first part of the text contains an outlined biography of Jadwiga Zaleska, including her educational path and pedagogical studies at the Nicolaus Copernicus University in Toruń. It also provided information about her pedagogical activity. The second part of the text presented the methodological assumptions of research on the subject of “a good teacher” from Jadwiga Zaleska's point of view and

KEYWORDS

Jadwiga Zaleska,
pedeutology, research
concept, good teacher,
teacher's profile,
pedagogical activity

SŁOWA KLUCZOWE

Jadwiga Zaleska,
pedeutologia,
koncepcja badań,
dobry nauczyciel,
profil nauczyciela,
działalność
pedagogiczna

SPI Vol. 27, 2024/2
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2024.2.003
Nadesłano: 31.07.2023
Zaakceptowano: 14.12.2023

in terms of research results, which were used to create a profile of a good teacher. From these studies a vision emerged of a teacher perceived mainly from a normative perspective. Lastly, the concluding remarks indicated the topicality of the assumptions of Jadwiga Zaleska's project dedicated to the search for characteristic of a good teacher and the methodological correctness of its implementation.

ABSTRAKT

Artykuł wpisuje się w obszar badań pedeutologii historycznej. Celem prezentowanego tekstu jest rekonstrukcja koncepcji pedeutologicznej pt. *Dobry nauczyciel w świetle wypowiedzi młodzieży szkolnej*, autorstwa Jadwigi Zaleskiej. Projekt powstał na seminarium pedagogicznym Kazimierza Sośnickiego. Głównym przedmiotem badań jest problem charakterystyki dobrego nauczyciela, poszukiwanie jego cech i warunkowań działalności pedagogicznej. Zasadniczą metodą badań była analiza historyczno-pedagogiczna źródeł archiwalnych i drukowanych wskazanego przedmiotu badań. W pierwszej części tekstu nakreślona została krótka biografia Jadwigi Zaleskiej, w tym jej droga edukacyjna oraz studia pedagogiczne w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Podano też informacje o jej działalności pedagogicznej. W części drugiej ukazano metodologiczne założenia badań na temat „dobrego nauczyciela” w ujęciu Jadwigi Zaleskiej oraz ich wyniki, które posłużyły do stworzenia profilu dobrego nauczyciela. Z badań tych wyłoniła się wizja nauczyciela postrzeganego głównie w perspektywie normatywnej. W uwagach końcowych wskazano na aktualność założeń projektu Jadwigi Zaleskiej poświęconego poszukiwaniu charakterystyki dobrego nauczyciela oraz poprawność metodologiczną jego realizacji.

Wszak nauczyciel w pełnym tego słowa znaczeniu dobry,
obdarzony zdolnościami pedagogicznymi i dydaktycznymi,
gorąco kochający młodzież, całą duszą szkole oddany,
pracujący ustawicznie nad sobą i świadom swej wielkiej odpowiedzialności,
nawet przy bardzo niedostatecznym systemie szkolnym [...],
potrafi niemal w zupełności sprostać swemu szczytnemu powołaniu.
I gdybyśmy mieli samych idealnych nauczycieli, idealnych jako nauczycieli
i jako obywateli, kwestia systemu szkolnego odgrywałaby prawdopodobnie
rolę dość podrzędną.
(Twardowski 1912: 13)

Uwagi wstępne

Pytanie o istotę dobrego nauczyciela jest pytaniem wciąż aktualnym i otwartym. Dążenie do stworzenia projektu dobrego nauczyciela widoczne jest w działalności wielu teoretyków pedagogiki XX wieku, czasu na który przypada działalność Jadwigi Zaleskiej, poczynwszy od lat dwudziestych ubiegłego stulecia.

Jadwiga Leontyna Zaleska należy do pokolenia inteligencji polskiej, które przeżyło I i II wojnę światową. Była nauczycielem szkół średnich oraz nauczycielem akademickim, harcmistrzynią, uczestniczką tajnego nauczania w czasie II wojny światowej, działała w Armii Krajowej, była także zasłużoną działaczką społeczno-oświatową. W jej biografii wpisało się kilka miast uniwersyteckich, a mianowicie Lwów, Toruń, Warszawa, Gdańsk. W dotychczasowej historiografii nie poświęcono jej zbyt dużo uwagi. Opublikowano jedynie drobne szkice biograficzne poświęcone jej aktywności w szkolnictwie średnim i w harcerstwie, mające zazwyczaj charakter rocznicowy i wspomnieniowy (*Zaleska Jadwiga Leontyna* 2006: 773–774; Sołtys 1993: 10; Sroczyńska-Wycańska 1989: 391; Tarnawska 1995: 187–195; Zając 1997: 5) Prezentowany tekst dotyczy przede wszystkim jej okresu toruńskiego, studiów i pracy dydaktycznej na UMK, a w szczególności przygotowania koncepcji badań pedeutologicznych. Trzeba zaznaczyć, że Zalewska wpisała się w początki działalności Uniwersytetu Toruńskiego, a także w początki studiów pedagogicznych na poziomie uniwersyteckim w tym mieście¹. Jej koncepcja badań pedeutologicznych zawarta była w pracy magisterskiej, która powstała na seminarium Kazimierza Sośnickiego, wybitnego pedagoga i twórcy toruńskiej akademickiej pedagogiki (Nalaskowski, Szulakiewicz 2009; Półturzycki 2003: 19–27; Wołoszyn 1989: 295–301). Artykuł opiera się głównie na źródłach archiwalnych zgromadzonych w Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Są to materiały dotyczące studiów, biografii zawodowej, w tym zaświadczenia o jej pracy w zawodzie nauczyciela i wreszcie jej praca magisterska.

1 O początkach kształtowania się struktur UMK, w tym toruńskiej pedagogiki, jest mowa w publikacjach: Bandura 1965; Duczkowska-Moraczewska 1995; Nadolski 1957; Pleśniarski 1957; Tomczak 1995.

Jadwiga Leontyna Zaleska – rys biografii edukacyjnej i zawodowej

Jadwiga Zaleska wywodziła się ze znamienitego rodu szlacheckiego Zaleskich, herbu Jelita, z bogatą tradycją patriotyczną. Urodziła się w Sanoku w 1900 roku, jej ojcem był lekarz, a matka nauczycielką. W jej biografii edukacyjną i zawodową wpisało się kilka miast: Sanok, Lwów, Gdańsk, Warszawa, Toruń. W życiu edukacyjnym i zawodowym Zaleskiej możemy wyróżnić okres do II wojny światowej, czas wojny i okupacji oraz okres po II wojnie światowej.

Etapy edukacji Jadwigi Zaleskiej

Szkołę powszechną i 8-klasowe gimnazjum ukończyła egzaminem dojrzałości w Sanoku. W okresie międzywojennym (tj. w latach 1921–1924) odbyła studia na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w zakresie filologii języka polskiego jako przedmiotu głównego i filologii języka francuskiego jako przedmiotu pobocznego oraz filozofii w zakresie obowiązującym polonistów i romanistów (WH UMK, sygn. 107, Zaświadczenie o odbytych studiach na UJK). Studiując na UJK, uczęszczała na wykłady, proseminaria i semina, między innymi takich wybitnych profesorów, jak: Kazimierz Twardowski², Henryk Ułaszyn, Tadeusz Lehr-Spławiński, Wilhelm Bruchnalski, Juliusz Kleiner, Zygmunt Czerny. Ponadto jak wynika ze źródeł była studentką Mścisława Wartenberga, Jana Kasprowicza, Konstantego Wojciechowskiego, Eugeniusza Kucharskiego, Edwarda Porębowicza, ks. Władysława Żyły³. Warto odnotować, że egzaminy złożone przed wymienionymi profesorami ocenione zostały celująco i bardzo dobrze.

Na studia pedagogiczne w Toruniu zapisała się 5 stycznia 1946 roku. W Ankiecie informowała, że w czasie okupacji organizowała

2 Szerzej o poglądach pedeutologicznych K. Twardowskiego patrz: Szulakiewicz 2014: 5–19.

3 Wiele jej dokumentów zaginęło w czasie wojny, dlatego zgodność z prawdą informacji o przebiegu jej studiów potwierdzili m.in.: Tadeusz Lehr-Spławiński, Zygmunt Czerny, Juliusz Kleiner, Henryk Ułaszyn (WH UMK, Akta studenckie, sygn. 107 Zaświadczenie o odbytych studiach na UJK w latach 1921–1924).

tajne nauczanie, uczyła w zakresie gimnazjum i liceum. Organizowała i przewodniczyła pracom Tajnych Komisji Egzaminacyjnych w Sanoku w latach 1939–1944. Nadto uczyła w jawnej Polskiej Szkole Handlowej języka polskiego, korespondencji handlowej i ćwiczeń cielesnych. W roku szkolnym 1944/45 była nauczycielem języka polskiego, łacińskiego i ćwiczeń cielesnych w Państwowym Liceum i Gimnazjum im. Królowej Jadwigi w Sanoku (AUMK, WH, Akta studenckie, sygn. 107, Ankieta).

Przedkładając władzom Wydziału Humanistycznego UMK zaświadczenie o odbytych studiach na UJK we Lwowie w latach 1921–1924, zwróciła się do Rady Wydziału z prośbą o zaliczenie tych studiów do egzaminu magisterskiego, tj. filologii języka polskiego jako przedmiotu pobocznego przy pedagogice jako przedmiocie głównym (WH UMK, Akta studenckie, sygn. 107). Komisja Egzaminacyjna Wydziału Humanistycznego UMK w Toruniu pozytywnie zaopiniowała jej prośbę, a w protokole weryfikacyjnym zapisano, że uznaje się studia i egzaminy w zakresie filologii polskiej odbyte na UJK za egzamin z filologii polskiej w zakresie pedagogiki z wynikiem bardzo dobrym (WH UMK, Akta studenckie, sygn. 107. Protokół weryfikacyjny)⁴.

Studia w Toruniu to drugi etap jej edukacji uniwersyteckiej. Tym razem były to studia pedagogiczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika⁵. Zapisła się na nie w 46. roku swego życia (A UMK, Akta studenckie, sygn. 107). Była już doświadczonym nauczycielem i miała za sobą, jak wspomniano wcześniej, znakomite studia na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. W czasie studiów pedagogicznych na UMK jej mistrzami i egzaminatorami byli: Henryk Elzenberg (Historia filozofii starożytnej i średniowiecznej, Historia filozofii nowożytnej, Tadeusz Czeżowski (Logika z metodologią

4 W skład Komisji Egzaminacyjnej UMK opiniującej prośbę Zaleskiej wchodził profesorowie: Bronisław Włodarski, Konrad Górski, Eugeniusz Śluszkiewicz, Stefan Srebrny.

5 Zakres studiów Jadwigi Zaleskiej dotyczył i psychologii i pedagogiki. Andrzej Lewicki pisząc opinię w związku z jej zatrudnieniem stwierdzał: „studentka IV roku psychologii i pedagogiki (psychologii wychowawczej)”, patrz: A UMK, Akta osobowe, sygn. K-1/344. Opinia z 1949 r.

i teorią poznania), Andrzej Lewicki (Psychologia ogólna)⁶. Z kolei Kazimierz Sośnicki był egzaminatorem z przedmiotu nazwanego „Pedagogika i dydaktyka wraz z przeglądem współczesnych kierunków w tych dziedzinach i ze szczególnym uwzględnieniem poglądów jednego ze współczesnych autorów pedagogicznych. Ustawodawstwo szkolne i organizacja szkolnictwa”. Ponadto Kazimierz Sośnicki wspólnie z Jadwigą Lechicką egzaminowali Zaleską z „Historii wychowania z uwzględnieniem historii wychowania w Polsce na tle rozwoju społecznego i prądów etycznych”, a z Andrzejem Lewickim z „Psychologii wychowawczej i pedagogiki eksperymentalnej”.

Oprócz wymienionych wyżej egzaminów z przewidzianych programem studiów przedmiotów Zaleska złożyła egzaminy pisemny i ustny z psychologii wychowawczej i pedagogiki w dniu 29 sierpnia 1949 roku. Egzaminatorami byli Sośnicki i Lewicki. Z trzech tematów wskazanych do wyboru do egzaminu pisemnego (Realizm wychowawczy w pedagogice radzieckiej, Analiza uczucia zawodu i jej pedagogiczne znaczenie, W jakich granicach wychowanie pojmowane jako „urabianie” musi uwzględnić fazy rozwojowe?) wybrała drugi temat. Praca ta liczyła 12 stron tekstu i została oceniona przez Lewickiego i przez Sośnickiego jako bardzo dobra. W protokole egzaminacyjnym sformułowane zostały i zapisane opinie obydwu mistrzów.

Ocena Sośnickiego brzmiała następująco:

Opracowanie tematu zajmuje się głównie analizą uczucia zawodu, natomiast druga część tematu: jego pedagogiczne znaczenie, nie zostało dość dokładnie omówiona. Na uwagę zasługuje to, że całą podaną treść w opracowaniu autorka skonstruowała prawie samodzielnie i twórczo, że nie mogła się posługiwać reprodukcją już wyuczonych wiadomości, gdyż temat w swej całości nie posiada opracowań monograficznych w literaturze naukowej, a także w literaturze okolicznościowe materiały odnoszące się do niego są dość rzadkie. Stąd też całe opracowanie obecne jest raczej szkicem zestawiającym różne problemy związane z uczuciem zawodu niż pełnym rozwinięciem. Ze względu na dużą samodzielność w ujęciu sprawy i ze względu na to, że szkic przedstawiony należy uważać za całkowicie udany, pracę należy uznać za bardzo dobrą. 30 sierpnia 1949 roku (WH UMK, Akta studenckie sygn. 107).

6 W kwestionariuszu egzaminu Andrzej Lewicki oprócz oceny bardzo dobrej dopisał: „Kandydatka wykazała bardzo dobry poziom wiedzy, staranność i ścisłość w stosowaniu terminów naukowych oraz duży stopień opanowania” (A UMK, WH, Akta studenckie, sygn. 107).

Natomiast Lewicki w swojej opinii stwierdził:

Kandydatka przedstawiła wnikliwą i na ogół trafną analizę psychologiczną przeżycia „zawodu” oraz przedstawiła serię prawdopodobnych hipotez odnośnie jego objawów fizjologicznych. W oparciu o teorię psychologii indywidualnej Adlera może zbyt jednostronnie uważa autorka przeżycia zawodu za moment względnie negatywny i hamujący rozwój psychiczny. Przeżycie to może również człowieka otreźwiać i korygować jego nierealne poglądy na wiedzę i rzeczywistość (WH UMK, Akta studenckie sygn. 107).

Bardzo dobrze został oceniony przez obydwu profesorów egzamin ustny z Psychologii wychowawczej.

Po pozytywnie złożonych egzaminach Jadwiga Zaleska w dniu 26 czerwca 1949 roku zwróciła się do Komisji Egzaminów Magisterskich przy UMK z prośbą o uznanie pracy pt. *Dobry nauczyciel w świetle wypowiedzi młodzieży szkolnej* i prosiła o jej uznanie za pracę magisterską z pedagogiki („Psychologia wychowawcza i pedagogika eksperymentalna w szczegółowym opracowaniu” (A UMK, WH UMK, sygn. 107). W dniu 30 sierpnia 1949 roku uzyskała stopień magistra filozofii jako dowód ukończenia studiów wyższych w zakresie pedagogiki. Studiując i pracując na UMK, współpracowała głównie z Sośnickim i Lewickim (Kulikowska 1986: 187–193; *Zaleska Jadwiga Leontyna* 2006: 410–411; Rzepa, Dobroczyński 2019: 138, 216, 256; Stachowski 1992: 134–135)⁷.

Po zakończeniu magisterium rozpoczęła pracę nad rozprawą doktorską pt. „Postawa dzieci i młodzieży wobec prawideł gry ruchowej i umysłowej”⁸. Rozprawy tej jednak nie ukończyła w związku z powrotem do Sanoka.

Oprócz studiów uniwersyteckich Zaleska ukończyła jeszcze w okresie międzywojennym inne formy kształcenia: Państwowy Kurs Wychowania Fizycznego we Lwowie (1923–1924), Kurs wychowania fizycznego dla cudzoziemców w Lund (Szwecja), Kurs Gimnastyki

7 Andrzej Lewicki (1910–1972, uczeń Mieczysława Kreutza i Juliusza Kleinera, kierownik pierwszej w Polsce Katedry Psychologii Klinicznej (w Poznaniu).

8 Temat rozprawy doktorskiej podaję za (A UMK, Akta osobowe, sygn. K-1/344). Informacja w opinii Lewickiego. Natomiast błędnie temat podaje Edward Zając, twierdząc, że był to temat dotyczący Komisji Edukacji Narodowej (Zając 1997: 5).

metodą Björkstén w Ryslinge (Dania) – obydwie kursy zagraniczne odbyła w roku 1930. Wyjazd do Skandynawii odbył się na polecenie Ministerstwa Oświaty. Natomiast w 1928 roku we Lwowie uzyskała dyplom nauczyciela szkół średnich w zakresie wychowania fizycznego (A UMK, WH, Akta studenckie, sygn. 107; A UMK, Akta osobowe H-3/103. Przebieg studiów).

Praca zawodowa – Jadwiga Zaleska w roli nauczyciela

Jadwiga Zaleska była nauczycielem w różnych instytucjach edukacyjnych kilku miast: Sanoka, Lwowa, Gdańska, Torunia, Warszawy. Pracę w zawodzie nauczyciela rozpoczęła już w roku 1919 w swoim rodzinnym mieście Sanoku (A UMK, Akta osobowe, sygn. H-3/103. Życiorys, Przebieg pracy zawodowej)⁹. W tym roku uczestniczyła w pracach oświatowych, tj. kursie nauki elementarnej dla analfabetek (pomocnic domowych). Po uzyskaniu uprawnienia do nauczania w 1928 roku rozpoczęła systematyczną działalność pedagogiczną, tj. uczyła języka polskiego i wychowania fizycznego w gimnazjum i seminarium w Sanoku i Lwowie.

W latach 1930–1932 pracowała Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego w Warszawie, gdzie uczyła historii i metodyki wychowania fizycznego oraz była instruktorką i przełożoną oddziału żeńskiego. Z kolei w roku 1930 oraz w latach 1932–1937 uczyła w Polskim Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku (Janik 1996: 208–209; Zaleska 1989: 225–226).

Od roku 1937 do wybuchu II wojny światowej była etatową nauczycielką Państwowym Liceum i Gimnazjum im. Królowej Jadwigi Toruniu, instruktorką wychowania fizycznego oraz przysposobienia wojskowego i harcerstwa na zlecenie Kuratorium Okręgu Szkolnego w Toruniu (A UMK Akta osobowe, sygn. H-3/103).

Nie zaniechała swojego powołania pedagogicznego w okresie wojny i okupacji. Wykorzystała wszelkie możliwości, aby prowadzić edukację w Sanoku, do którego powróciła z Torunia w momencie

9 Wszystkie dane dotyczące przebiegu pracy zawodowej i edukacji podaje zgodnie z dokumentacją zawartą w podanych źródłach archiwalnych, tj. Aktach osobowych, w których znajdują się stosowne odpisy dyplomów, zaświadczenia oraz życiorysy i opinie.

wybuchu II wojny światowej. Po zakończeniu wojny po raz kolejny przybyła do Torunia, aby od 1 września 1945 roku nauczać w Państwowym Liceum i Gimnazjum im. Królowej Jadwigi oraz pełnić funkcje instruktorki wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego w Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu, a także studiować na UMK.

Jeszcze przed rozpoczęciem studiów powierzono jej zajęcia na UMK (AUMK, Akta osobowe, K-1/344 i H-3/103¹⁰) – od 1 grudnia 1945 roku prowadziła lektorat wychowania fizycznego. Następnie, w kolejnych latach realizowała zajęcia z przedmiotów (ćwiczenia i wykłady): Wychowanie fizyczne dla kobiet, Ćwiczenia cielesne z ćwiczeń fizycznych dla kobiet, Ćwiczenia fizyczne dla kobiet, Teoria wychowania fizycznego, Psychologia eksperymentalna, Psychologia. Ponadto w okresie toruńskim, jeszcze przed ukończeniem studiów, złożyła pismo o zatrudnienie w Bibliotece UMK, pisząc: „Po 25-letniej pracy nauczycielskiej w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym pragnę – przygotowując się równocześnie do magisterium z pedagogiki – pracować na odcinku bibliotecznym”. Podanie poparł Sośnicki: „Zaleska jest w trakcie kończenia magisterium z pedagogiki. Należy ona do najsumienniejszych i najzdolniejszych studentów [...] w Zakładzie Pedagogiki. Proszę Jej gorąco popieram” (AUMK, Akta osobowe K-3/ 103. Pismo z 11 X 1947 r.).

Wszystkie zachowane źródła potwierdzają jak była znakomitym pedagogiem, oddanym Polsce i polskiej młodzieży oraz instytucjom, w których pracowała. Niech świadectwem w tej kwestii będą przykładowe opinie jej przełożonych.

W zaświadczeniu o pracy Zaleskiej wydanym przez Dyrektora Liceum i Gimnazjum w Sanoku 7 lipca 1945 roku czytamy:

J. Zaleska pracowała w tutejszym zakładzie jako nauczycielka j. polskiego, łacińskiego i ćwiczeń cielesnych w r. ak. 1944/45 [...]. Pracę swoją, do której przygotowywała się bardzo sumiennie, uważała jako głęboki obowiązek narodowy i społeczny, wносиła ze sobą do szkoły duże poczucie odpowiedzialności, sumienności i pracy. Taktem swoim i życzliwością zjednywała sobie wszystkich. Czuwała nad rozwojem harcerstwa oraz

10 Wśród źródeł (A UMK, Akta osobowe) znajdują się pisma i opinie w związane z kolejnym zatrudnieniem: rektora Ludwika Kolankowskiego, prof. Lewickiego i Sośnickiego. Część dokumentów powtarza się, są zarówno w zbiorze K-3/103, jak i K-1/344.

sportu, brała bardzo żywy udział we wszelkich imprezach urządzanych przez szkołę. Pracę Jej cechował obok patriotyzmu głęboki idealizm (A UMK, Akta osobowe K-1/344).

Wysoko była oceniana jako nauczyciel akademicki na UMK. Pisząc kolejne wnioski o jej zatrudnienie, Lewicki podkreślał znaczenie jej przygotowania i sumienność w wypełnianiu obowiązków. Oto jedna z opinii z roku 1947: „Z uwagi na swoją sumienność i zdolności pracy naukowej nadaje się w wysokim stopniu na stanowisko asystentki Uniwersytetu”. W innej opinii (z roku 1949) dodawał: „Z uwagi na swe wykształcenie oraz długoletnią praktykę pedagogiczną w szkolnictwie jest ona wytrawną siłą, a przy tym odznacza się bardzo wysoką dokładnością i sumiennością w pracy, wykazuje przy tym bardzo dobre opanowanie materiału psychologicznego”. W piśmie tym Lewicki stwierdzał, że równolegle prowadzi lektorat wychowania fizycznego, bezpłatnie wykład z wychowania fizycznego dla wszystkich studentów oraz prace administracyjne, w tym pracę w bibliotece. Ponadto prowadziła w tym czasie cykl wykładów z zakresu wychowania fizycznego w ramach Kursu Szkoleniowego Wychowawców Wczasów Letnich dla Dzieci i Młodzieży w Toruniu (A UMK akta osobowe, sygn. K-3/103). Wykłady na kursach tych i innych prowadziła społecznie¹¹. W innym piśmie Lewicki, zwracając się do Dziekana Wydziału Humanistycznego z wnioskiem o nominację Zaleskiej na stanowisko starszej asystentki, konstatował: „Za nominacją przemawiają również osobiste kwalifikacje mgr J. Zaleskiej. Jest ona pracownikiem bardzo solidnym i sumiennym w pracy, wykazuje duże zdolności dydaktyczne [...] w skutek czego cieszy się sympatią i zaufaniem studentów, którzy licznie zgłaszają się do niej na konsultacje, często nawet poza godzinami urzędowymi” (Opinia z roku 1951).

Trzeba nadmienić, że już w okresie toruńskim Zaleska miała kłopoty zdrowotne, co potwierdzają zaświadczenia lekarskie i zwolnienia z pracy. W jednym z zaświadczeń lekarskich napisano: „Zaświadczam, że u ob. Jadwigi Zaleskiej zbadanej w dniu dzisiejszym, że cierpi na ogólne wyczerpanie oraz [...] wskazany jest wypoczynek zdrowotny” (A UMK H-3/103, Świadectwo lekarskie z dnia 2 III 1950 roku). To zapewne sprawiło, ale i kłopoty rodzinne, że 25 kwietnia 1951 roku Zaleska napisała pismo do kierownika Zakładu Psychologii

11 Prowadziła wykłady dla kierowników świetlic.

o niestawianie wniosku o jej zatrudnienie w charakterze stałego asystenta”¹². Tak więc pracę na UMK zakończyła 31 sierpnia 1951 roku (*Zaleska Jadwiga Leontyna* 2006: 774) i powróciła do Sanoka, chociaż Lewicki, ówczesny kierownik Zakładu Psychologii, planował dalsze jej zatrudnienie, o czym świadczą pisma w tej sprawie.

Po powrocie do Sanoka była kierowniczką Biblioteki Technikum Przemysłu Samochodowego w Sanoku. W 1964 roku przeszła na emeryturę, jednak nadal pozostawała aktywna w życiu społeczno-kulturalnym. Należała m.in. do Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego Sokół, Klubu Inteligencji Katolickiej, Związku Nauczycielstwa Polskiego.

Jadwiga Zaleska całe swoje życie poświęciła zawodowi nauczyciela i działalności społeczno-kulturowej. Łączyła działalność nauczycielską z pracą społeczną i naukową. Osobny rozdział w jej życiu stanowiła działalność w harcerstwie, którego historię opisała w swoich publikacjach (*Zaleska* 1989: 151–165, 261–266). Zmarła w Sanoku 25 stycznia 1993 roku.

Profil dobrego nauczyciela w świetle badań Jadwigi Zaleskiej

Materiał do prezentowanej analizy problemu zawartego w tytule niniejszego tekstu zaczerpnięty został z pracy magisterskiej Zaleskiej pt. *Dobry nauczyciel w świetle wypowiedzi młodzieży szkolnej*¹³. Projekt pedeutologiczny Zaleskiej został zrealizowany w czasie wspomnianych studiów uniwersyteckich na UMK (A UMK, Akta studenckie, sygn. 107. Praca magisterska), a badania autorka przeprowadziła w latach 1947 i 1948 w szkołach powszechnych. Dysertacja powstała pod kierunkiem Sośnickiego, twórcy toruńskiej akademickiej pedagogiki i była jedną z kilku prac na ten temat powstałych na seminarium tego uczonego¹⁴. Praca liczyła 69 stron, zaś zbiór materiałów zgromadzonych do tego tematu zgromadzono w osobnej teczce.

12 Mowa o chorobie jej siostry.

13 Dalej w przypisach posługuję się skrótem tytułu pracy: *Dobry nauczyciel*.

14 Praca Zaleskiej była jednym z kilku powstałych projektów badań na seminarium Sośnickiego. Prace poświęcone nauczycielowi przygotowywali pod kierunkiem tego promotora m.in.: Ludwik Bandura, Maria Lipowska, ks. Zygfryd Kowalski i in.

Plan pracy (według spisu treści) składał się z Wstępu, w którym autorka określiła: 1. Przedmiot pracy, 2. Aktualność zagadnienia „nauczyciel doskonały” oraz stan badań w tym obszarze. Następnie wyróżniła: Część właściwą (A), która zawierała: 1. Genezę ankiety i opis prac wstępnych nad sformułowaniem tekstu ankiety i ustaleniem sposobu jej przeprowadzania. 2. Materiał uzyskany w ankiecie pierwszej i drugiej. Z kolei w części właściwej (B) zaprezentowała następujące problemy: 1. Wyniki ankiety pierwszej, zestawiając uczestników ankiety według: miejscowości, szkół, klas oraz płci i wieku. 2. Zagadnienia poruszane przez młodzież w ankiecie w związku z określeniem sylwetki dobrego nauczyciela. 3. Sylwetka dobrego nauczyciela w świetle wypowiedzi młodzieży (Rejestr cech i ich interpretacja). 4. Jakiego nauczyciela pragnie mieć młodzież szkolna a postulaty psychologii wychowawczej i pedagogiki. Natomiast w części właściwej (B. II) opisała Wyniki ankiety drugiej, przedstawiając następujące informacje:

1. Zestawienie uczestników ankiety
 - a. według miejscowości, szkół, klas
 - b. według wieku i płci
 - c. według wieku, płci i klas w procentach.
2. Zestawienie wyników ankiety drugiej.
3. Profile dobrego nauczyciela w świetle wypowiedzi młodzieży biorącej udział w ankiecie i młodzieży poszczególnych klas oraz grup 11–15-letniej i 16-letniej z uwzględnieniem podziału na płeć.
4. Cechy dopisane przez młodzież w drukowanych listach cech.
5. Wnioski końcowe. Zakończenie.

Na strukturę pracy składają się, oprócz wymienionych części: Literatura, Wykaz tabel, Wykaz wykresów, Wykaz materiałów.

Ważna jest w tym opracowaniu i zasługuje na uwagę wykorzystana dla podjętego tematu literatura przedmiotu. Zaleska powołuje się na prace dotyczące psychologicznych i pedagogicznych podstaw pedeutologii. Wśród autorów wymienia w swej pracy m.in.: Stefana Baleya, Jana Władysława Dawida, Wandę Dzierzbicką, Georga Kerschesteinera, Franciszka Kieffera, Mieczysława Kreutza, Zygmunta Mysłakowskiego, Bogdana Nawroczyńskiego, Kazimierza Sośnickiego, Stefana Szumana, Zdzisława Żerebeckiego. Z listy wymienionych autorów, mniej znanych polskiemu czytelnikowi, warto

zwrócić uwagę na dwa nazwiska, mianowicie Kieffara¹⁵ i Żerebeckiego i ich prace, które zostały wykorzystane przez Zaleską. Kieffer jest autorem pracy pt. *Autorytet w wychowaniu domowym i szkolnym*. Zaleska przywołuje dyrektywy dobrego postępowania zawarte w tej publikacji: 1. Panuj nad sobą, 2. Zrozum dziecko, 3. Szanuj dziecko, 4. Kochaj dziecko, 5. Bądź stanowczym, 6. Karę traktuj jak *ultima ratio*, 7. Chwal i gań w porę i ze ścisłością (*Dobry nauczyciel...*, s. 7)¹⁶. Z kolei publikacja Żerebeckiego¹⁷ pt. *Nauczyciel – szkice o zawodzie nauczycielskim* jest przybliżeniem poglądów profesora pedagogiki Johna Adamsa (1857–1934)¹⁸. W niej zostały wymienione role, jakie pełni nauczyciel, które Adams uporządkował w trzy grupy: role publiczne, role zawodowe i role osobiste. Wymienioną literaturę Zaleska wykorzystała nie tylko do zaprezentowania teoretycznego ujęcia podjętego zagadnienia przedstawionego w części pierwszej pracy, ale i odnosiła się do wybranych autorów w trakcie interpretacji zebranych wyników badań, jak np. analizy cech rozwoju, specyfiki klasy szkolnej, ról jakie nauczyciel pełni w swojej pracy zawodowej, psychologicznych i pedagogicznych uwarunkowań zawodu nauczyciela.

Przedmiotem niniejszej pracy, jak napisała we Wstępie, „[...] ma być zestawienie i ocena wyników ankiety przeprowadzonej wśród młodzieży szkół powszechnych celem zebrania materiału do skreślenia sylwetki dobrego nauczyciela, takiego, jakiego pragnie mieć dziatwa szkolna” (*Dobry nauczyciel...*, s. 2). W uzasadnieniu aktualności badań powoływała się na autorów, którzy wskazywali na różnorodne cechy nauczyciela. Opracowanie to zawiera aż 34 tabele oraz 40 wykresów i ankiet. W swoich badaniach Zaleska wykorzystała dwie ankiety oraz pisemne wypracowania młodzieży na tematy: 1. Co mi się podoba w nauczycielu i dlaczego? 2. Jakiego chciałbym mieć nauczyciela i dlaczego? 3. Jestem nauczycielem? W opracowaniu ankiet uwzględniła następujące kryteria: wiek, szkoła, miejscowość,

15 Kieffer Franciszek (1864–1940) kanonik, przełożony generalny Towarzystwa Marianistów.

16 Zagadnienia te zostały szeroko przedstawione w publikacji Kieffera, zob. Kieffer 1934: 31–150.

17 Zdzisław Żerebecki (1896–1968), polski nauczyciel i urzędnik konsularny, absolwent UJK.

18 John Adams (1857–1934), profesor pedagogiki Uniwersytetu Londyńskiego. Autor wielu publikacji na temat edukacji.

pleć. Do wszystkich tych kryteriów dodała stosowne uzasadnienia. Badania przeprowadziła w szkołach w Toruniu, Inowrocławiu, Bydgoszczy i Chełmży. Badaniom została poddana młodzież w wieku 11–16 lat.

Na uwagę zasługuje proces formułowania treści ankiet, który – jak wynika z informacji zawartej w pracy – zajął Zaleskiej dużo czasu zarówno w trakcie ich powstawania, jak i formułowania oceny końcowej przeprowadzonych badań. W jej rozważaniach jest mowa o uwzględnieniu zasad metodologicznych, stylistycznych i znaczeniu poprawnie sformułowanego problemu. Dużą część swoich rozważań poświęciła zaletom i wadom ankiet, które wykorzystała w badaniach, odwołując się przy tym do literatury na ten temat (*Dobry nauczyciel...* s. 35–37). Wskazywała na odmienność podejścia psychologicznego i pedagogicznego. Poświęciła też sporo uwagi warunkom przeprowadzania ankiety i instrukcji dotyczącej tego, jak należy ją właściwie przeprowadzać. Podniosła „sprawę stylizacji tekstu ankiety”, tak aby był on zrozumiały i zapewniał szczerość wypowiedzi respondentów. Jej zdaniem temat czy pytania muszą być jasno sformułowane, bo to one nadają kierunek myśleniu odpowiadających na nie. Podkreśliła, jak ważne dla całego procesu ankietowania są instrukcja przeprowadzenia ankiety oraz miejsce i czas jej realizacji. Nie mniej ważne są w jej opinii: anonimowość ankiety i jej przeprowadzenie przez osoby, które nie uczą badanej młodzieży. Na zakończenie uwag o znaczeniu ankiety w badaniach podniosła kwestię opracowywania materiału zawartego w zebranych ankietach. Przedstawiła zatem w pracy rejestr najważniejszych reguł zawiązanych z opracowaniem i realizacją ankiety, których przestrzeganie jest konieczne, aby uzyskać obiektywne wyniki badań.

Wyniki ankiet zostały omówione bardzo obszernie. Z pierwszej ankiety zebrała 731 odpowiedzi ankietowych, w drugiej – 697. Badania te przeprowadziła w 1947 i 1948 roku. W ankiecie drugiej był to rejestr cech dobrego nauczyciela uszeregowanych według stopnia ważności i miejsc. W interpretacji i ocenie materiału napisała:

Ankieta zawiera wiele ciekawych, czasem niepokojących rysów młodzieży. Nie brak też poczucia humoru. Młodzież poruszyła ogromną ilość tematów, które można zgrupować następująco: I. Jakim nauczycielem starałbym się być?, II. Dlaczego wybrałem zawód nauczyciela?, III. Ważność i uciążliwość zawodu nauczycielskiego, IV. Opinie młodzieży na

temat: a. kar stosowanych w szkole, b. oceny ucznia, c. środków dydaktycznych podnoszących wartość pracy ucznia, d. środków wychowawczych działających korzystnie na jednostkę i jej grupę, e. roli szkoły, f. hierarchii autorytetów, g. form organizacyjnych, V. Zainteresowania młodzieży, ambicje, ideały, rysy charakterystyczne dla okresu powojennego (*Dobry nauczyciel...* s. 21–22).

Dzięki swym badaniom Zaleska opracowała profile dobrego nauczyciela, wymieniając jego zalety oraz przedstawiając je na wykresach i spisując cechy dobrego nauczyciela w tabelach. Przy czym ważne było to, że uwzględniła wcześniej przyjęte kryteria (wiek, płeć, miejscowość). Odniosła się także do tych kryteriów we wnioskach końcowych (*Dobry nauczyciel...*, s. 62–64). Warte docenienia ze względu na znaczenie prezentowanego materiału są 34 tabele porządkujące zebrany materiał. To, co najbardziej istotne w analizach Zaleskiej, to fakt, że wykorzystując materiał przedstawiała nie tylko opinie młodzieży na temat wcześniej wysuniętych kryteriów, ale i dogłębną ich interpretację dotyczącą tego, co winno cechować dobrego nauczyciela. Można więc powiedzieć, że nie tylko ankieta była dobrze opracowana, ale także jej wyniki. Do tak znakomitej interpretacji wyników przyczyniły się zapewne jej duża wiedza oraz doświadczenie pedagogiczne.

Nie wnikając w szczegółowe analizy wyników badań Zalewskiej, warto jednak przytoczyć przykłady uzyskanych przez nią rezultatów badań sprzed ponad 70 lat. Dla przykładu warto przywołać odpowiedzi uczniów na temat: „Dlaczego wybrałam zawód nauczyciela?” Oto one: 1. Polska straciła w czasie wojny wielu nauczycieli. Wielu było w obozach. 2. Dużo dzieci po wsiach nie uczy się, bo brak nauczyciela. 3. Uczę, bo chcę, żeby Polska była silna, jak za Sobieskiego. 4. Od małego mam zamiłowanie do zawodu. Lubię być w gronie dzieci. 5. Uczę tych przedmiotów, którymi się interesuję. 6. Jako chłopiec bardzo dobrze się uczyłem. 7. Jestem studentem uniwersytetu, muszę zarobić na życie, więc uczę.

W interpretacji materiału Zaleska podkreśliła różnorodność motywów wyboru zawodu, m.in.: a. Wrodzone uzdolnienia i zamiłowania, b. Przekonanie, że nauczyciel musi być zdolny i posiadać wiadomości, c. Świadomość znaczenia szkoły, d. Świadomość potrzeb kraju, e. Patriotyzm. Chęć przyjscia z pomocą – czynna postawa, f. Utylitaryzm – zawód nauczyciela źródłem zarobkowania.

W odpowiedzi na pytanie o ważność i uciążliwość zawodu nauczycielskiego przywołała następujące opinie:

- Nauczyciel wychowuje chłopców na dobrych obywateli.
- Nauczyciel wychowuje chłopców na dobrych Polaków.

W odniesieniu do pytania, dlaczego zawód nauczyciela jest ciężki, przytoczyła takie opinie:

- Trzeba po nocach pracować i w niedzielę, o zabawie trzeba zapomnieć.
- Trzeba dużo mówić (gardło), denerwować się.
- Trzeba ubóstwo znosić, bo zawód ten jest źle płatny. Często szukać dodatkowych zarobków¹⁹.

Zaleska poświęciła także w swej interpretacji wyników dużo miejsca na temat opinii młodzieży dotyczących kar stosowanych w szkole ich oceny tego rodzaju praktyk. Dla przykładu wymienimy opinie sformułowane przez uczniów na ten temat: 1. Upomnienie za zachowanie nie jest skuteczne. Lepiej usunąć przyczyny, np. rozsadzić łobuzów, 2. Zapisywanie do dziennika za spóźnienie. Uznano ten sposób postępowania za zły, a stosowane metody za niewłaściwe, 3. Wzywanie rodziców, 4. Chłosta cielesna, 5. Kary pieniężne za spóźnianie, 6. Zatrzymanie w szkole po lekcjach, 6. Stanie w kącie, 7. Przeczytanie dodatkowych książek za karę, 8. Obniżenie zachowania i inne. Do wszystkich opinii dotyczących stosowania kar wobec młodzieży przedstawiała odpowiedni komentarz. Ogólnie, uczniowie byli przeciwni stosowaniu kar, raczej skłaniali się do szukania innych środków zaradczych, by usunąć przyczynę zła (*Dobry nauczyciel...*, s. 22–24). Interesujące były wypowiedzi uczniów na temat sposobu ich oceniania. Ogólnie stwierdzano, że inaczej powinno się oceniać uczniów zdolnych i niezdolnych. Otrzymywany stopień to według młodzieży rezultat pilności, a nie zdolności. Wśród zacytowanych wypowiedzi były i takie: „Złych stopni nie dawać w ogóle” oraz „Pytanie na stopień jest postrachem”.

Profile dobrego nauczyciela przedstawione w tabelach i na wykresach różniły się nieco w zależności od kryteriów, na przykład wieku (*Dobry nauczyciel...*, s. 44). Przykładowo, młodzież 11-, 13- i 15-letnia na pierwszym miejscu wymieniała zdolności i umiejętności

19 Zaleska przytacza także nietypowe odpowiedzi uczniów. Jedną z nich jest porównanie pracy nauczyciela do tresury psa (*Dobry nauczyciel...*, s. 22).

dydaktyczne, czyli np. stwierdzała: „dobry nauczyciel to dobry dydaktyk”, na drugim miejscu stawiała religijność, na trzecim sprawiedliwość, na czwartym cechę „dobry organizator”. Z kolei młodzież 12-letnia na pierwszym miejscu wymieniała cechę „dobry dydaktyk”, na drugim podkreślała sprawiedliwość, na trzecim religijność i bycie dobrym organizatorem jednocześnie. Interesujące są opinie 16-latków, którzy podają cechy nauczyciela w takiej oto kolejności: 1. religijny, 2. energiczny, 3. dobry dydaktyk i dobry organizator.

Z przeglądu szczegółowych danych można wyprowadzić wnioski ogólne, mianowicie: dobry nauczyciel znakomicie uczy, jest sprawiedliwy, jest dobrym organizatorem, właściwie stosuje metody wychowawcze (kary i nagrody). Na wysokiej pozycji uczniowie umieszczali cechę religijności, chociaż w ankiecie, którą otrzymali, religijność była dopiero na dziewiątym miejscu wśród wymienianych cech dobrego nauczyciela. W sumie wizja nauczyciela w tej koncepcji ujęta została w pracy Zaleskiej w perspektywie normatywnej (Smołalski 2006). Nieco inaczej przedstawiało się wartościowanie cech dobrego nauczyciela w poszczególnych klasach, przy czym inaczej w klasach męskich i żeńskich. Tu wyjaśniając wyniki Zaleska jako przyczynę podaje strukturę socjologiczną i psychologiczną oraz odwołuje się do opracowania Stefana Baleya pt. *Psychologia wychowawcza w zarysie*. Należy zauważyć, że trzy zalety dobrego nauczyciela powtarzają się najczęściej w wypowiedziach uczniów: zalety dydaktyczne, religijność i sprawiedliwość. Poza tym w klasach żeńskich uczennice wymieniają: instynkt opiekuńczy, cierpliwość, wykształcenie. Uczniowie zaś (mowa o klasach męskich) wymieniają takie cechy, jak: skupienie uwagi, punktualność, sumienność, wyrozumiałość, dodatkowo potępiają kary cielesne. Specyfika klas widoczna była w wypowiedziach uczniów dopisywanych na specjalnych kartkach. Zaleska podsumowała to następująco: „Charakterystyczne jest to, że postulaty w obrębie poszczególnych klas koncentrują się dookoła pewnej, jakby specjalnie dla danej klasy ważnej zalety, względnie wady nauczyciela” (*Dobry nauczyciel...* s. 48, 50).

W Zakończeniu pracy Zaleska podsumowała tak wyniki swoich badań:

Młodzież daje w ankiecie materiał do badań nad osobowością nauczyciela w ujęciu empirycznym i normatywnym, zgodnie z wymogami jej światopoglądu. Taka ankieta staje się refleksem prądów nurtujących

wśród młodzieży danej epoki. Sądy i przekonania wyrażone w tej ankiecie nabierają w pewnym sensie charakteru historycznego. Jeśli z celu wychowania można wyedukować ideał nauczyciela, to i na odwrót ideał nauczyciela nakreślony przez młodzież pozwala w pewnej mierze określić cel wychowania widziany oczyma młodzieży danej epoki. Czy za punkt wyjścia do badań nad osobowością nauczyciela-wychowawcy uznamy: 1. (za Dawidem i Kreutzem) domniemane istotne cechy talentu pedagogicznego, czy też 2. (za Szumanem) konkretną efektywną działalność dobrych, wybitnych utalentowanych nauczycieli – głosy młodzieży uzupełnią i wzbogacą materiał badań, tym cenniejszy, że wprost z warsztatu żywego czerpany, z życia szkolnego, nie konstruowany drogą li tylko teoretycznych rozważań. Wpływ wychowawczy zespołu różnych typów nauczycieli zarysować się może wyraźnie tam, gdzie kształtuje się osobowość dziecka, tj. w szkole (*Dobry nauczyciel...* s. 65).

O wartości pracy Zaleskiej pt. *Dobry nauczyciel w świetle wypowiedzi młodzieży szkolnej* niech zaświadczą opinie promotora i recenzenta tej dysertacji dokonane przy okazji jej przyjęcia jako podstawy magisterium. Autorami tych opinii są Sośnicki i Lewicki. Obaj ocenili pracę bardzo dobrze, chociaż Lewicki zawarł w swej opinii także uwagi dyskusyjne²⁰. Natomiast Sośnicki w opinii na temat pracy zauważył, że:

Praca jest opracowaniem wyników ankiety przeprowadzonej wśród młodzieży 11-16-letniej w szkołach podstawowych w latach 1947/48. Zawiera ona na 69 stronach omówienie genezy ankiety i analizę uzyskanych wyników. Analiza ta jest ponadto uwidoczniona w dołączonych do tekstu 34 tabelach i 40 tablicach podających odpowiednie wykresy. Do teoretycznego opracowania wyników ankiety posłużyła się autorka znaną literaturą naukową omawiającą problem osobowości nauczyciela. Opracowanie jest niezwykle dokładne i sumienne, charakteryzujące z wielu stron wypowiedzi badanych uczniów, przy czym autorka zmierza do uzyskania pewnych uogólnień w zapatrywaniach uczniów, jakim powinien być nauczyciel. W badaniu swoim autorka wykazuje duże wycucie psychiki młodzieży i umiejętność introspekcji nieraz pozornie niejasnych wypowiedzi młodzieży. Mimo to, że materiał analizy nie można uważać za dostateczny, wskutek tego, że mimo swej ilości jest on dość jednostronny (ograniczony wiek młodzieży), autorka zdołała do tego materiału zastosować wnikliwą metodę badania, która zasługuje na uwagę. Wynik ogólny bardzo dobry (A UMK, Akta studenckie, sygn. 107. Opinia z 28 sierpnia 1949 roku).

20 Uwaga odnosiła się do braku dokładnej legendy do tabel i wykresów oraz pewnej schematyczności ujęcia wniosków.

Z kolei Lewicki w stosunkowo długiej recenzji stwierdził, że autorka w pracy próbuje rozwiązać zagadnienie, jak wyobraża sobie młodzież idealnego nauczyciela. Docenił zebrany przez nią materiał, pisząc:

[...] autorka oparła się na bogatym materiale empirycznym, zebranych drogą ankiety, pierwsza 731 osób, druga 697 osób. Zagadnienie oraz układ i przeprowadzenie ankiety zostały opracowane na posiedzeniach Seminarium Pedagogicznego UMK. Wyniki ankiety wypracowane starannie i z dużym nakładem pracy utwierdzają, że młodzież przywiązuje przede wszystkim wagę do zdolności i umiejętności dydaktycznych nauczyciela, w ogólnych jednak wypowiedziach da się zauważyć na ogół też duże zróżnicowanie zależne od płci, wieku, a przede wszystkim od konkretnych warunków, w których żyją poszczególne grupy młodzieży (A UMK, Akta studenckie, sygn. 107).

Podsumowując, pytanie postawione przez Zaleską o to, jak według młodzieży postępuje dobry nauczyciel, jest pytaniem wciąż ważnym, nie z teoretycznego punktu widzenia, ale dla praktyki pedagogicznej. W mojej opinii jest to problem badawczy, który można badać także dzisiaj.

Ponadto interesujące byłoby porównanie wyników współczesnych badań z tymi, które przed laty uzyskała Zaleska, aby poznać jak zmieniła się pogląd młodzieży na temat dobrego nauczyciela.

Uwagi końcowe

Jadwiga Zaleska poszukując wzoru dobrego nauczyciela dołączyła do listy wielu teoretyków i praktyków XX wieku zajmujących się zawodem nauczyciela. Wartość dobrego nauczyciela w procesie kształcenia i kształtowania inteligencji polskiej podkreślał wielokrotnie wspomniany już Kazimierz Twardowski, mistrz Jadwigi Zaleskiej. Stwierdzał, co zostało zwarte w zacytowanej tezie na początku tekstu, że to dobry nauczyciel jest gwarantem dobrej edukacji, nie zaś system oświatowy. Zaleska poszła również tropem swego mistrza, jak i innych wymienionych w swej pracy autorów, poszukując ideału nauczyciela. Znając teoretyczne założenia wielu koncepcji pedeutologicznych, postanowiła zwrócić się z pytaniami o istotę dobrego nauczyciela do podmiotu oddziaływań edukacyjnych, czyli do uczniów. Dobrze zaprojektowane badanie, jej wiedza teoretyczna i doświadczenie zdobyte

w pracy szkolnej sprawiły, że ogrom zebranego przez nią materiału potrafiła znakomicie zinterpretować i przedstawić. Materiał ten potwierdza wciąż aktualną prawdę, że w zawodzie nauczyciela ważny jest przede wszystkim człowiek, jego cechy osobowe i przygotowanie do zawodu. Te kryteria bycia dobrym nauczycielem nie straciły na aktualności. Ale w mojej opinii analizowany projekt pedeutologiczny zasługuje na uwagę także z innego powodu, tj. znakomitego przygotowania badań podjętych przez Zaleską i opracowania ich wyników oraz umiejętnego łączenia rozważań teoretycznych z badaniami empirycznymi. Te wszystkie zasady badań naukowych wyniosła z seminarium Kazimierza Sośnickiego. Dzięki temu opisany przez nią przykład edukacji pedagogicznej jest przyczynkiem do dziejów kształcenia pedagogicznego po II wojnie światowej.

Na zakończenie trzeba stwierdzić, że Jadwiga Zaleska została częścią swej „duszy nauczycielskiej” w kilku miastach Polski. Uosabiała, o czym świadczą liczne źródła, postać dobrego nauczyciela w różnych placówkach kształcenia. Tego nie da się zapomnieć i wymazać z kart historii polskiej pedagogiki i oświaty. Tym samym Jadwiga Zaleska zasługuje na obszerniejsze opracowanie.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (A UMK)

- Akta studenckie Jadwigi Zaleskiej: WH UMK, sygn. 107 (przebieg studiów, życiorysy, praca magisterska)
- Akta osobowe Jadwigi Zaleskiej: A UMK, sygn. K-1/344 i H-3/103 (życiorysy, opinie o pracy naukowej, zaświadczenia)

Źródła drukowane

Duczkowska-Moraczewska H. (red.). (1995). *Powstanie i pierwsze dziesięć lat UMK 1945–1956. Wybór źródeł*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Twardowski K. (1912). *Mowy i rozprawy z okresu jego działalności w Towarzystwie Nauczycieli Szkół Wyższych. Księga Pamiątkowa wydana przez TNSW*, red. K. Zagajewski, Lwów: Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych.

Literatura pamiętnikarska

- Tomczak A. (red.). (1995). *Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Wspomnienia pracowników 1945–1995*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Zaleska J. (1989). *Moje wspomnienia z lat pracy w Wolnym Mieście Gdańsku (1930–1937). Fragmenty*, [w:] *Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga Pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wycańska, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 225–226.

Opracowania

- Bandura L. (1965). *Katedra Pedagogiki*, [w:] *Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1956–1965*, red. R. Galon, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 41–42.
- Janik B. (1976). *Życiorysy pracowników gimnazjum polskiego w Gdańsku. Jadwiga Zaleska*, [w:] *Gimnazjum Polskiej macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga Pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 1, red. B. Janik, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Oddział w Gdańsku, s. 208–209.
- Kieffer F. (1934). *Autorytet w wychowaniu domowym i szkolnym*, tłum. K. Bobrowska, Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Kulikowska A. (1986). *Andrzej Lewicki (1910–1972) – psycholog, profesor UMK*, [w:] *Toruńscy twórcy nauki i kultury (1945–1985)*, red. M. Biskup, A. Giziński, Warszawa–Poznań–Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 187–193.
- Nadolski B. (1957). *Wydział Humanistyczny. Organizacja Wydziału*, [w:] *Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1945–1955*, red. R. Galon, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 38–44.
- Nalaskowski S., Szulakiewicz W. (2009). *Pedagogika toruńska. Od katedry do wydziału*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Pleśniarski B. (1957). *Z działalności Katedry Pedagogiki UMK*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, s. 189–194.
- Półturzycki J. (2003). *Kazimierz Sośnicki – człowiek i dzieło*, [w:] *Kazimierz Sośnicki – twórca dydaktyki polskiej*, red. R. Góralska, J. Półturzycki, E.A. Wesołowska, W. Wojdyła, Toruń–Płock: Wydawnictwo Naukowe Novum, s. 19–27.
- Rzepa T., Dobroczyński B. (2019). *Historia polskiej myśli psychologicznej*. Wydanie nowe, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sroczyńska-Wycańska K. (1989). *Nauczyciele Gimnazjum*, [w:] *Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga Pamiątkowa w sześćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wycańska, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 319.

- Smolański A. (2006). *Pedeutologia historyczna*, Wrocław: MarMar Marian Kaczorowski.
- Sośnicki K. (1957). *Katedra Pedagogiki*, [w:] *Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1945–1955*, red. R. Galon, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 71–73.
- Sołtys W. (1993). *Kochała swój Sanok. Podzwonne Jadwidze Zaleskiej*, „Tygodnik Sanocki” nr 1, s. 10.
- Stachowski R. (1992). *Lewicki Andrzej*, [w:] *Słownik psychologów polskich*, red. E. Kosnarewicz, T. Rzepa, R. Stachowski, Poznań: Poznańska Drukarnia Naukowa, s. 134–135.
- Szulakiewicz W. (2014). *Nauczyciel w twórczości i działalności pedagogicznej Kazimierza Twardowskiego*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, nr 1–2, s. 5–19.
- Tarnawska M. (1995). *Z dziejów Miejskiego Prywatnego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego w Sanoku w latach 1923–1934*, „Rocznik Sanocki”, nr 7, s. 187–195.
- Wołoszyn S. (1989). *Kazimierz Sośnicki (1883–1976)*, [w:] *Toruńscy twórcy nauki i kultury (1945–1985)*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 295–301.
- Zajac E. (1997). *Jadwiga Leontyna Zaleska (1900–1993)*, „Tygodnik Sanocki”, nr 18 s. 5.
- Zaleska Jadwiga Leontyna (2006). [w:] *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do biografii*, red. S. Kałembka, wyd. 2, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 773–774.
- Zaleska J. (1989). *Harcerstwo żeńskie*, [w:] *Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga Pamiątkowa w sześćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wycańska, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 151–165.
- Zaleska J. (1989). *Wojenne losy harcerek*, [w:] *Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga Pamiątkowa w sześćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wycańska, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 261–266.
- Żerebecki Z. (1947). *Nauczyciel – szkice o zawodzie nauczycielskim*. Na podstawie książki *The Teacher's Many Parts* Johna Adamsa, profesora pedagogiki na uniwersytecie w Londynie, opracował Zdzisław Żerebecki, Valivade (Indie): Drukarnia Szkolna w Osiedlu Polskim.

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Prof. dr hab. Władysław Szulakiewicz
 Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
 Instytut Nauk o Wychowaniu
 E-mail: wladyslawa.szulakiewicz@ignatianum.edu.pl